

portréból, az az, hogy *A nagy Romulus*, a *Tóték*, a *Szezelem, ó!* kevesebb fényt kap, mint ahogy megérdemelné, jó és fontos előadások voltak. (Ha már a kifogásoknál tartunk, nem hallgatható el, hogy Pesten nem a Katona József Színházban, ahogy Barácius írja, hanem a Madách Színházban játszották a *Bolond lányt*.)

Barácius Zoltán könyve nem monográfia, jóllehet a téma megengedné a monografikus feldolgozást is, nem minden részletre kiterjedő munka, de olyan könyv, amilyen eddig hiányzott körünkől. A szerző ügyesen kapcsolja össze a szubjektív és objektív mozzanatokot. Előbb önmagáról ír, bemutatkozásul és mentségül említve, hogy bár életét régóta a színházhoz kötötte, s itt mindent csinált, meghatározó egyéniség sohasem lett, majd könyvének egyes fejezeteiben is előtérbe került a személyes hang, jelenlétének óhatatlanul megkerülhetetlen ténye – minden fejezetet személyes véleménnyel vagy élménybeszámolóval kezd, amiből, sajnálatra, nem hiányoznak olykor a bombasztikus, publicisztikus mondatok sem –, de ezt rendre kritika-, vallomás-, interjúrészletek követik, amelyek tágítják a szerző szemléletének horizontját, s közelebb hozzák az olvasóhoz Virág Mihály színházát. Mert nem vonható kétségbe – állítom, mivel előadásainak legtöbbjéről, vagy legjelentősebb rendezéseiről magam is írtam –, hogy a szabadkai színházat éveken át Virág Mihály rendezései határozták meg, jellemezték. Később kapcsolódnak erre a színházképre ifj. Szabó István rendezései, amelyek ugyancsak megérdemelnének egy hasonló áttekintést.

Bízunk benne, hogy Barácius Zoltán példája követőkre talál.

GEROLD László

KÖNYVJELZŐ

Korábban is eléggé körülményesen lehetett hozzájutni a szlovéniai magyar kiadványokhoz. Ma pedig, ha nincs baráti jóakarát, egyáltalán nem szerzünk róluk tudomást. Nemrégiben lendvai kiadású versesköteteket kaptam, méghozzá négyet, s hogy a Szlovéniai Magyar Írócsoport ennyi új kiadványt tett le az asztalra, annak jelentőségét akkor érthetjük meg, ha tudjuk, voltak évek, amikor egyetlenegy kötetük sem jelent meg. Érdemes megemlíteni, hogy ennek a sajátos világnak az üzenetei és élményei elsősorban a lírában fogalmazódnak meg. Ezt a hagyományt folytatják a most kiadott kötetek is.

Varga József: Konokhit. A bemutatásra kerülő költők között Varga József a rangidős, a *Konokhit* ötödik kötete. A szép kivitelezésű könyvnek elsősorban az illusztrációit dicsérhetjük, Gálics István kiváló grafikai díszítik kívül-belül a kiadványt, úgyhogy e tekintetben a Forum Könyvkiadó gondozásában megjelent *Halicanumi rapszódia* párdarabja lehetne, amely az úgyszintén szlovéniai Szűnyogh Sándor verseiből ad válogatást.

Varga József verseinek mintája kétségkívül Petőfi Sándor és Juhász Ferenc költészetében lelhető fel. Petőfit a témaválasztás okán említtem. Nyilván a magyar romantikus költő példája ösztönzi, hogy hazafias szülőföld-verseit megírja, a nagy előd rajongó honszeretete és idillvágya húzódik meg ilyen témájú verseiben. Hogy milyen nagy Varga József belső készítése e szövegek megírására, szemlélteti, hogy a kötet négy ciklusa közül kettőt ennek a tárgykörnek szentel, az egyiknek különösen zengzetes a címe: „Meddig magyar a magyar?” Még szerencse, hogy az 1992-ben megjelent kötet jó né-

hány verse alatt ott a dátum, s ebből kiderül, szép számmal akad a szövegek között 1989-ben keletkezett is, egyébként véggépp nem tudnánk mire vélni az olyan sorokat, amelyek „zsongító madárdal”-ról szólnak, s az idillt sem, amely „lelkembe deríti a megnyugvás hitét” (Vallomás). Mintha egy elmúlt kor szövegeit olvasnánk, nem a mi mai világunkról szólna. . .

A költő próféta szerepét vallja magáénak Varga József, s ennek megfelelően ostromoz, patetikusan igazságot tesz. A már említett szülőföldszerető versek mellett aktuális témákat is boncolgat, s ezek között található a muravidéki magyarság megmaradásának szorgalmazása vagy a nyelv megőrzésének gondoljai. Például a kétnyelvűségről ír verset, lássuk tehát hogyan látja Varga József ezt a kérdést: „Itt szlovén ajkon magyar dal fakad, / Petőfi délibábos rónája fényesen igéz / (. . .) és ember él emberrel jövőt formáló harmóniában”. Azt hiszem, ennyi is szemlélteti, hogy Varga József versei egy örökre eltűnt világ retorikájával szólnak. De ugyanaz a pátosz mondatja vele tragikusabb üzenetű sorait is. „Európa csillagfényes, szép ege alatt / árva népek hős fiait durván gyalázzák” – olvashatjuk a Most című versében, s mindjárt arra gondolunk, mennyire igaz ez a kijelentés, s mégis, mennyire nem vers!

Szövegeinek némelyikében Varga József a Juhász Ferenc költészetére jellemző metaforaláncokat alkot. Sikerült szólalásokat olvashatunk a Még mindig címűben: „. . . tavaszi cseresznyeág / kábítóporzós-halványbibés / hártaszirmaiban”; „mélyöblös-panaszú barlangok”; „babonás-ábrándos szirt-árnyak”. Am ezek a szerkezetek is csak akkor találják meg funkciójukat, ha nem a pátosz szolgálatában állnak.

A kötetben sikerültebbek a szabad versek, mint a kötött formájúak és rímelők, mert a rímek elcsépelet megoldásokra csábítják a szerzőt, kivéve talán a gyermekverseket, Varga József ennek a műfajnak az értő művelője. Ezenkívül azokat a verseit kell kiemelniük, amelyekben nem a nagybetűs Létről, hanem a kisbetűs életről versel. A kötet legkiforrtaabb darabja kétségkívül a Kórházi képek (bár nem értem, hogyan kerül a magyarságtudatot ecsetelő versek sorába), tömörsége, metaforikussága érdemel figyelmet. Ezenkívül a Maribori panoráma és a Tűnődés címűek kezdő versszakai mutatják, hogy ha Varga József szövegei ezekhez hasonlóan tényközlőbbek, szikárabbak lennének, akkor egy maibb versbeszéd keretében szólalhatnának meg.

Halász Albert: Mosolyorzások. Első kötete Halász Albertnak a *Mosolyorzások*, s ennek megfelelően ebben még minden eldöntetlen, nem hiába olvashatjuk rögtön az első versben: „- formálódásunk még tart”, a szövegekben megjelenő világkép nem körvonalazható kellőképpen, az életérzés azonban igen: az ifjú költő verseinek alaphangulata komor-melankolikus.

Azt hiszem, a kötetben fellelhető sokféle versforma sem az artisztikus formagazdag, hanem inkább az útkeresés bizonyítéka. A képvers önmagában nem hordoz értéket, s ebben az esetben inkább az ötletek kerülnek előtérbe, mint a releváns közlendő, bár az ötletek sem érnek sokat, ha már sokszor láttuk őket. A képverskészítés tudományának külsőleges elemeit nem túlságosan nehéz elsajátítani, de egyúttal számolni kell a formalizmus veszélyeivel is. Halász Albertnak, azt hiszem, a hosszúvers sem igazán testhezálló forma, hiányzik belőle a lendület, a vers szigorúbb szerkezete, sok a szövegbe szervesen be nem épülő elem, a semmitmondó sor.

Szerencsére verseinek többségében Halász Albert elkerüli a közhelyeket, és a pátosznak is híján van kötetében. Tömör, egyetlen metaforára koncentráló alkotásai a sikeresebbek, mint például a következő: „Látod / föltámadt a nap / hóhalálba csábítanak a fehérség szíreñjei”. De a következő verskezddés is igencsak ígértes: „Menekülnek a vi-

zek / a hegyek / félve vesznek körül”. A vers felépítéséhez még nincs elég türelme, képei, metaforái azonban már letisztult versbeszédre vallanak, tömörek, ezért dicsérhető a Tátong az ég kezdetű is.

Feltétlenül érnyűk Halász Albert verseinek, hogy nem a közélet szócsöveként szólnak meg, hanem az ifjú poéta saját lelkébe tekint, énjét boncolja. Néhány szövege intellektuális indíttatású, a legtöbb azonban hangulati forrásból táplálkozik, egy-egy életérzést ragad meg képi eszközökkel. Szerinte „fagyvirág-világ”-ban élünk – ez egyben a kötet legkomplexebb, legrelevánsabb metaforája is.

A kötet legegényebb hangú verse a Vén kakasok. Ebben a kihagyásosság olyan fokú, hogy feszültségteremtésre alkalmas, a kifejtetlenség sejtelmességbe csap át, az egymás mellé kerülő és variálódó szavaknak metaforikus töltésük lesz, létrehozzák a vers misztikus erőterét.

A *Mosolyorzsák* egyértelműen azt mutatja, hogy Halász Albert a tömörítés felé vezető úton találhatja meg autentikus hangját.

Flagelláns énekeskönyv. Cimmermann Toplák János ver(é)sei.

Cimmermann Toplák János is a Szlovéniában élő írók fiatalabb korosztályához tartozik, s kötete alapján joggal állíthatom: legmarkánsabb egyénisége egyúttal.

Sajátos, szerepjátszó költészetet művel, a flagellánsok utóda, aki verseiben önmagát ostorozza. Ő is „mindennek” „jött”, akárcsak Ady Endre, de ezenkívül még felsorolja, mi mindennek: „flagellánsnak, szép egésznek és tarka felemásnak, / ocsmányul vétkezőnek és bűneit megbánóknak, / esdeklő bűnbaknak és rémes megszállottnak, / száználmasnak és cserbenhagyottnak, / nevetségesnek és másokon örülten röhögőnek, / szép lángeszű nagyokosnak / és kukának, csúnyának, ostobának, / megszegyenítőnek és megszegyenítettnek, / pofozónak és megpofozottnak, / hörögő türelmetlenkedőnek és türelmes báránynak, / bűnbaknak és csócseléknek, / bíraskodónak és elítéltnek. . .” (Flagelláns utód fohásza) Mindennek tehát, a végletek közt hányódónak, csak egyvalaminek nem: középszerűnek. Cimmermann Toplák János gyakran ösztönös, csiszolatlan, intuitív költészetében van annyi invenció, lendület és ötlet, hogy ne az legyen.

Kések című versében nemcsak életérzésére tapinthatunk rá, hanem világszemléletére is, s kiderül, hogy a végsőig kiábrándultan szemléli az eseményeket: „Avanti popolo! / Előre népek! / Hajrá testvérek! / Fogakban kések, / kezekben kések, / bordákban kések, / szívekben kések, / szemekben kések. . . / A megváltók késnek.” Cimmermann Toplák Jánosnak azonban nemcsak önostorozó-harsány verhangja van, hanem egy szelídebb, higgadtan helyzetfeltáró is, mint amilyen a Megváltásod napja című versben szólal meg, egyszerű szavakkal fogalmazva meg, hogy „. . . itéletidei / eső esik és rémséges sötét van / . . . és az idő is mintha állna” a préházban a szőlőhegyen, s legjobb lenne onnan szabadulni. És reálisan látja helyzetét az Orien(s)tációban is: „északtól délebbre / déltől északabbra / nyugattól keletebbre / keletől nyugatabbra / határon innen és határon túl / se mesében se valóban. . .” Hiányérzeteit, sejtelmeit fogalmazza meg a költő, öndefiniálási kísérleteket végez.

S lék lón című verséből kitetszik, hogy Cimmermann Toplák János képes érzékeltetni a mozgalmasságot, szövegét pedig tudatosan szerkeszti. Úgyszintén a kötet sikerebb darabjai közé tartoznak háromsorosai, amelyeket számomra érthetetlen módon haikuknak nevez, pedig a szóban forgó keleti versformának az 5–7–5-ös szótagszám a legalapvetőbb formai jegye, úgyhogy célszerűbb lenne őket, például, miniatűröknek mondani, de abban is biztos vagyok, hogy Cimmermann Toplák János találna nekik

eredetibb elnevezést is. Nyelvi játékokban egyébként is bővelkednek versei, találóak szójátékai, szöfelbontásai.

Cimmermann Toplák János kötetében egy számomra eddig ismeretlen, szuverén alkotót fedezhettem fel. A kötet legjobb versének a *Freskó* címűt tartom, mert benne a történelem és egyén, a hagyomány és egyéni sors, a múlt, jelen és jövő közötti összefüggés metaforáját nemcsak megtalálta, hanem költőként ki is tudta fejteni, egyetemesnek és magánemberinek a viszonylatára is rámutatva:

Freskó

*A szorgos természet az isten.
Isten kezében az ostor.
Isten a jó pásztor:
tereli az élő világ apraját és nagyját
fölfele a lejtőn, hangyszorgalommal.
A csorda közben hullik, szaporodik,
s hallani jaját és nevetését.
Sziszszegek, jajgatok, nevetek. . .
Míg igyekszem fölszabadulni,
én vagyok az isten, az ostor és a csorda,
s míg mindez terelődik a beteljesedés felé,
történik a történelem is
– apróban és nagyban,
s hallani jajunk és nevetésünk.*

Bence Lajos: Napraforgó-papagáj. Bence Lajos tetszetős gyermekverskötetet jelentett meg, amihez jócskán hozzájárultak Suzanne Király-Moss hangulatos illusztrációi, amelyek nemcsak vonzóvá teszik a kiadványt, hanem a benne szereplő versekre is rímelenek, felerősítik őket.

A kötetben található versek eleget tesznek az ilyenfajta szövegek iránt támasztott követelményeknek: rímesek, ritmosusak, s a világ megismerését szolgálják, gyakran történetközpontúak. Mégis, Bence Lajos versei kapcsán egy nemrégiben olvasott Janikovszky Éva-interjú jutott eszembe. Az írónőtől valami olyasmit kérdeztek meg rajongói, a gyerekek: Éva néni, mikor tetszett rájönni, hogy a gyerekek csak kicsik, de nem buták. Mintha Bence Lajos ezt nem tartotta volna szem előtt, versei túlságosan didaktikusak, s érzésem szerint kissé lejjebb szállította egyik-másik szövegében a lehetséges befogadók szellemi szintjét, néha feleslegesen gyerkeskedik, amikor a felnőttek világát látatja a kicsik szemével.

Harmadik kötetét Bence Lajos nemcsak gyermekeknek, hanem gyermekszerető felnőtteknek is szánta, verseiben nemcsak a ritmus pontosságára ügyelt, nemcsak a gyermekekhez szólás követelményeit tartotta szem előtt, hanem szellemességéről is tanúbizonyságot tett. Szövegeit fanyar humorával gazdagította. Ilyen például a Rövidek ciklus első darabja, amely egyben a kötet legsikerültebb szövege: „Dorgálja Hold-mama / hancúrozó gyermekét / ha nem mész aludni, / fél-Holdra verlek.” Az ilyen villanások felfedezéséért érdemes a könyvet kézbe venni.

Összegezőképpen: A szerzőknek jobban kellett volna szelektálniuk kötetek anyagát. Ha a könyvkiadásban jártasabb szerkesztőt, illetve recenzenst találnának, az nemcsak a kötetek egyenetlenségének kiküszöbölését segíthetné elő, hanem minden bizonnyal a kiadványok szerkezeti esetlegességeit is megszüntetné, elsősorban a versciklusok belső logikájának a feszesebbre fogására gondolok, de nem utolsósorban „technikai” jellegű kérdésekre is, arra például, hogy a tartalommutatóknak egyértelműbbeknek és áttekinthetőbbeknek kellene lenniük, s a versek ciklusba tartozását is félreérthetetlenül kellene jelölni. Ezenkívül a helyesírási hibák száma is kevesebb lehetne, s megritkulnának a nyelvhelyességi vétségek, amelyek közül hadd említsek csupán egyet, a legszembeötlőbbet, amikor elmaradt az alany és az állítmány egyeztetése: „Az új idők szól hozzátok”. Az értő és szigorú kritika csak segíthetné munkájukat, fontos, hogy könyveik a tágabb közösségben se maradjanak visszhangtalanok. A bírálóknak pedig azonos mércét kell alkalmaznia valamennyi régió irodalmának a megítélésében, csak így teljesítheti mértékadó és integráló feladatát.

TOLDI Éva

A KRITIKUS MAGÁNYA

Beck András: *Nincs megoldás, mert nincs probléma*. József Attila Kör, Pesti Szalon Könyvkiadó, Budapest, 1992

Van egy nehezen leírható választóvonal, amely különbséget jelöl kritikus és kritikus, kritikakötet és kritikakötet között. A kritika megértést és ítéletet kínál, ezt is várják el tőle. Természetesen érvényes és objektív ítéletet, amit nem befolyásolhat semmiféle „külső” körülmény. A legtöbb kritikus éppen ezt a feladatot vállalja. Azt, hogy a rossz regényről megmondja, hogy rossz, és ebben az ítéletben nyoma sincs rosszindulatnak, se elvakultságnak; az ítélet legyen a mű szerves része. A mű és a róla hozott ítélet civódás nélkül éljenek együtt, ne legyen köztük konfliktus, se beláthatatlan távolság. A mű és az akár elismerő, akár visszautasító ítélet ilyenformán harmonikus egységet alkot. Így a választóvonal egyik oldalán. A hagyományos kritikaírás a művel való együttélést választva alárendeli magát a műnek, de egyben magát is érvényesíti. A regény másik hőisévé válik, és vele együtt vívja küzdelmét a feledés, az elmerülés ellen. Csak így van esélye, elválaszthatatlanul a műhöz tapadva, túlélni a múlt időt, jó esetben újabb olvasatok hivatkozásaiiban vagy lábjegyzeteiben. Ez nem kevés. Az ilyen kritikára és kritikusra mondják – jogosan –, hogy a művel szemben táplált alázat fűti, a megértés akarása hatja át. S így vigasztalódhat is.

Beck András kritikaírása a választóvonal másik oldalán keres magának helyet. Ő „alakká”, „személylé” akarja tenni a kritikust, hogy elmondhassa, Flaubert után szabadon: „a kritikus én vagyok”. A megértés akarása, a művel szemben mutatott alázat mindig „személyes”, ezért válhat az ilyen kritikus végül a regény rejtett hőisévé, a „személylé” tett kritikus viszont önálló, nem merül el a regény világában, nem talál társra a regény hősei között: az „alakká” tett kritikus magányos. Ahogyan minden függetlenség a magány válságát. „Nem a személyesség irányába szeretnék elmozdulni – írja Beck – hanem a távolságot szeretném működtetni köztem és lehetőségeim között, ami a mű.”

Hogyan lehet működtetni (ezt) a távolságot? Beck András a párbeszédkultúráról